

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
L.N. Gumilyov Eurasian National University

«ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛГІСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ-БАНК СЕКТОРЫН ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ»

атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ
(10-11 маусым, 2022)

СБОРНИК ТРУДОВ

Международной научно-практической конференции
**«СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ
ФИНАНСОВО-БАНКОВСКОГО СЕКТОРА
В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ»**,
(10-11 июня, 2022)

PROCEEDINGS

of the International Scientific and Practical Conference
**«MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT
OF THE FINANCIAL AND BANKING SECTOR IN CONDITIONS
OF ECONOMIC UNCERTAINTY»**,
(June 10-11, 2022)

Нұр-Сұлтан/ Nur-Sultan, 2022

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

**«ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛГІСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ-БАНК
СЕКТОРЫН ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ»**
Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ
(10-11 маусым, 2022)

СБОРНИК ТРУДОВ
Международной научно-практической конференции
**«СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ФИНАСОВО-
БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ»**
(10-11 июня, 2022)

PROCEEDINGS
of the International Scientific and Practical Conference
**" MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL AND
BANKING SECTOR UNDER ECONOMIC UNCERTAINTY "**
(June 10-11, 2022)

Нур-Султан, 2022
Nur-Sultan, 2022

УДК 336.71
ББК 65.262.1 я73
Э 40

Рецензенты: Макыш С.Б., д.э.н., профессор, Евразийский Национальный университет им. Л. Н. Гумилева
Шаяхметова К.О., д.э.н., профессор, университет Туран-Астана

Редакционная коллегия

Насырова Г.А. - заведующая кафедрой «Финансы», д.э.н., профессор, Евразийский Национальный университет им. Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Жоламанова М.Т. - к.э.н., профессор, Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Рахимжанова К.К. - доктор PhD, Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Айтказина А.А. – преподаватель, Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Мисник О.В. - докторант, Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Керимкулова Д.Д. - докторант, Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ISBN 978-601-337-682-0

«Экономикалық белгісіздік жағдайында қаржы-банк секторын дамытудың қазіргі заманғы үрдістері» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының еңбектер жинағы / Насырова Г.А. жалпы редакциясымен. - Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022. - 337 с.

Сборник трудов международной научно-практической конференции «Современные тенденции развития финансово-банковского сектора в условиях экономической неопределенности»/ под общей ред. Насыровой Г.А. - Нур-Султан: Евразийский Национальный университет им. Л. Н. Гумилева, 2022.- 337 с.

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference " Modern trends in the development of the financial and banking sector under economic uncertainty "/Under the General editorship of Nasyrova G.A.- Nur-Sultan: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022. – 337 p.

ISBN 978-601-337-682-0

УДК 336.71
ББК 65.262.1 я73

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022
© Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, 2022
© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022

ЦИФРЛЫҚ ҚАРЖЫНЫҢ КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚСЫЗДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА РӨЛІ

Бұлақбай А.Ж., Сұлтан Г.А.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: aiganym.bulakbay@mail.ru

E-mail: hqrosultan29@gmail.com

Ғылыми жетекші: PhD., аға оқытушы Хамитхан Н.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада дамып келе жатқан елдері арасындағы цифрлық қаржыландырудың көлеңкелі экономика мен қаржылық тұрақтылыққа әсерін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері сандық қаржыландырудың ұлғаюы көлеңкелі экономиканың өсуін азайтуға көмектеседі деген қорытындыға келеді. Цифрлық қаржының көлеңкелі экономикаға қалай әсер ететінін және дамып келе жатқан елдердегі қаржылық тұрақтылыққа ықпал ететінін түсіндірілген. Көлеңкелі экономика ұғымдарын анықтаудың теориялық тәсілдері қарастырылып, цифрландырудың көлеңкелі экономикаға әсер ету бағыттары анықталды.

Кілт сөздер: цифрлы қаржы, көлеңкелі экономика, цифрлы технология, қаржылық қызметтер, салықтық - кедендік әкімшілендіруді цифрландыру.

Зерттеу әдістері. Мақаланы жазу барысында талдау, синтездеу әдістері, дедукция мен индукция әдістері, статистикалық-экономикалық әдістер, топтастыру мен салыстыру әдістері, бақылау және жалпылау әдістері қолданылған.

Зерттеудің мақсаты – қаржы секторын цифрландырудың көлеңкелі экономиканы төмендетудегі және қаржылық тұрақтылықтағы рөлін бағалау.

Кіріспе. Цифрлық қаржылар қаржылық қызметтер мен цифрлық технологияларды біріктіруді қамтиды. Үлкен деректерді талдау, жасанды интеллект және ақпараттық технологиялар саласындағы прогресс цифрландыруға айтарлықтай үлес қосты. Қаржы саласындағы цифрландыру банк және қаржы секторы өнімдерінің жұмысы мен әзірлемесінде цифрлық технологияларды неғұрлым кеңінен пайдалануды білдіреді. Цифрлық қаржы жеке тұлғалар мен компанияларға тұрақты қаржылық қызметтердің кең спектрін ұсынады, мысалы, онлайн төлемдер, несиелер, инвестициялар, ақша аударымдары және жинақ сияқты цифрлық қызметтер. Жеке тұлғалар мен фирмалар бұл цифрлық қызметтерді мобильді қосымша, банкоматтар, сату нүктелеріндегі терминалдар және т.б. сияқты банктердің сандық арналары арқылы пайдаланады. Халықаралық валюта қорының есебіне сәйкес, соңғы үш жыл ішінде нарықтық экономикасы дамып келе жатқан елдерде және дамушы елдерде цифрлық төлемдердің, цифрлық ақша аударымдарының және цифрлық несиелеудің бұрын-соңды болмаған өсуі байқалды.

Дамып келе жатқан нарық пен дамушы елдерде цифрлық төлем қызметтері 2019 жылғы 1,2 трлн доллардан 2021 жылы 1,5 трлн долларға дейін өсті. Сол сияқты, мобильді төлемдер 2020 жылмен салыстырғанда 2021 жылы 50%-ға өсті. Нарықтық экономикасы дамып келе жатқан елдерде және дамушы елдерде цифрлық және мобильді төлемдердің құны өсіп қана қоймай, пайдаланушылар саны да өсті, мысалы, мобильді төлемдерді пайдаланушылар саны 2020 жылғы 3,3 млрд-тан 2021 жылы 4 млрд-қа дейін өсті, бұл халықтың шамамен 64% - ын құрайды. Осылайша, жоғарыда келтірілген мәліметтерден қаржылық қызметтер саласындағы технологиялық прогресс қаржылық қызметтерге қол жетімділікті кеңейтуге әкеледі деп қорытынды жасауға болады.

Бірақ тиісті инфрақұрылымның болмауы және ресурстардың жетіспеушілігі дамушы елдер үшін көлеңкелі экономиканы тудырады. Көлеңкелі экономика параллель экономиканың немесе бейресми экономиканың өсуін білдіреді. Бұған заңсыз іскерлік операциялар ғана емес, сонымен қатар елдің ресми салық шеңберіне жатпайтын заңды қызмет кіреді. Бейресми экономика елдің салық салынатын табысын төмендетеді және ұзақ мерзімді перспективада экономикалық дамуды тежейді. Дамушы елдер арасындағы көлеңкелі экономиканың үлесі 30%-дан асады. Банктік қызметтерге қолжетімділіктің болмауы көлеңкелі экономиканың негізгі айқындаушы факторы болып табылады. Бүкіл әлемде халықтың шамамен 70%-ы өздерінің қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін банктік қызметтерге қол жеткізе алмайды, ал дамушы елдерде бұл көрсеткіш 50%-ды құрайды. Алайда, осы шиеленісті жағдайда цифрлық қаржының өсуі қаржылық қызметтерге қол жетімділікті кеңейтуге және дамушы елдердегі көлеңкелі экономиканың өсуін шектеуге жалғыз үміт болып табылады [1].

Қазіргі уақытта ҚР-да көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органдардың міндеттерін айқындайтын заңнамалық база құрылды.

"Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы" Қазақстан Республикасының Заңы белсенді қолданылады. Үкіметтің, Ұлттық экономика және Қаржы министрліктерінің, Ұлттық Банктің, Бас Прокурордың, СІМ мен ІІМ-нің және басқа да мүдделі ведомстволардың көлеңкелі айналымды оқшаулауға бағытталған 30-дан астам нормативтік-құқықтық актілері шығарылды.

ҚР Қаржы министрі Е. Жамаубаев «Көлеңкелі экономиканы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының елдеріндегі деңгейге төмендету – негізгі басымды міндет» екендігін айтты. Қазақстанда бюджетті тұрақты кіріс көздерін қамтуға мүмкіндік беретін салықтық – кедендік әкімшілендіруді цифрландыру бойынша қарқынды жұмыстар жүргізілуде. 2020 жылы бюджетке қосымша кірістер 700 млрд. теңгеден астам қаражат түскен, 2017-2020 жылдарындағы көлеңкелі экономиканың төмендеуі бюджетке қосымша 2 трлн.теңге көлемінде кіріс әкелген. 2021 жылдың 1 қаңтарынан бастап жалпыға бірдей салық декларациясының бірінші кезеңі басталды, мақсаты - жеке тұлғалардың кірістерін, мүлкін бақылаудың тиімді жүйесін құру. Қазақстанда жалпыға бірдей декларациялау жемқорлықты азайтып, бюджетке қосымша түсімдерді қамтамасыз етеді, декларациялау мемлекеттік қызметшілер үшін кезең – кезеңімен жүзеге асырылып, кейіннен барлық азаматтар үшін декларациялауға көшіріледі [2].

«Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі іс-шаралардың 2021-2023 жылдарға арналған кешенді жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2021 жылғы 21 қыркүйегіндегі № 644 қаулысы бойынша 2019-2020 жылдары көлеңкелі экономика ЖІӨ-гі үлес салмағын 23,69%-дан 20,23 %-ға дейін төмендеткен. Көлеңкелі транзакциялармен күресте негізгі құралға айналған Өнімді қадағалаудың Ұлттық жүйесі құрылды. «Астана-1» және «ЭШФ» ақпараттық жүйелері енгізіліп, 99% салық және 100% кедендік декларация қашықтан тапсырылады. «Е – терезе» АЖ 13 ақпараттық жүйені біріктірген. Қызметтерді алу 30 күннен 5 күнге дейін қысқартылды.

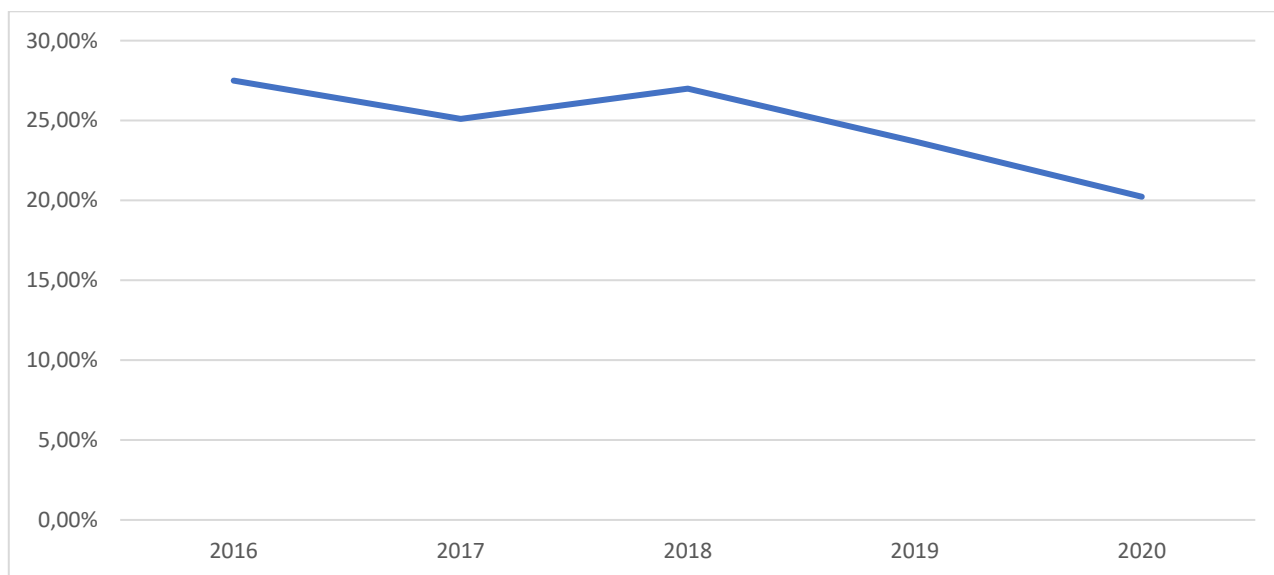
Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық көрсеткіштер картасына сәйкес экономикадағы көлеңкелі айналымның деңгейі ЖІӨ-ге шаққанда 2021 жылы 21,5 %-дан, 2022 жылы 19,9 %-дан, 2023 жылы 18,2 %-дан аспайды деп болжанған.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысымен бекітілген "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда, оның индикаторларының бірі көлеңкелі экономиканың үлесін әлемнің ТОП-30 елімен салыстырылатын деңгейге дейін төмендету болып табылады[3].

Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимылды ұйымдастыру жүйесі де жетілдірілуде. Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимылды күшейту мақсатында Қаржы мониторингі комитеті мен экономикалық тергеу қызметі біріктірілді, олар реттеушілік, іске асыру және бақылау-қадағалау функциялары құзыретімен қылмыстық жолмен алынған кірістерді

заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылда бірыңғай мемлекеттік саясатты іске асырады.

Статистика комитетінің деректеріне сәйкес ҚР-дағы жалпы ішкі өнімдегі қадағаланбайтын экономиканың үлесі көрінеді (сурет 1).

Сурет 1 – Қазақстан Республикасындағы көлеңкелі экономика деңгейі, %

Ескерту: Автормен құрастырылған, дерек көзі [3].

1 суретте қабылданған шаралар оң нәтижені көрсетіп жатыр. Статистикалық деректерге сәйкес Қазақстанда көлеңкелі экономиканың үлесі жыл сайын азайып келеді. Мәселен, 2015 жылдың қорытындысы бойынша көлеңкелі экономика деңгейі 27,5% мөлшерінде тіркелді, ал 2017 жылы 25,1%-ды, 2018 жылы 27% - ды, 2019 жылы 23,69% -ды және 2020 жылы 20,23% - ды құрады.

Келтірілген деректер экономиканың өсуіне әсер ететін ықтимал қауіптердің және экономикалық және өндірістік қызметтің көлеңкесіне түсудің елеулі көлемінің бар екендігін көрсетеді.

Цифрлы қаржы көлеңкелі экономиканы қаржылық қол жетімділік арқылы басқаруға көмектесе алады, бірақ кейбір соңғы зерттеулерде цифрлы қаржы жүйелі тәуекелге байланысты қаржы секторының тұрақсыздығына ықпал етуі мүмкін деп аталып өтті. Сандық төлемдер мен сандық платформаларды шамадан тыс пайдалану этикалық емес әрекеттерді күшейтіп, қаржы секторындағы тұрақсыздықты тудыруы мүмкін.

Көлеңкелі экономика салық салынатын кірісті азайтады, сонымен қатар қаржылық қол жетімділік процесіне кедергі келтіреді. Тұрақсыз саяси орта жұмыссыздыққа, өнімділіктің төмендеуіне және сәйкесінше бейресми экономиканың өсуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, Халықаралық валюта қорының жаһандық қаржылық тұрақтылығы туралы баяндамада дамушы елдерде олардың банк секторының үлкен өсуі байқалады, бұл көлеңкелі экономиканың қысқаруын білдіреді. Цифрлық қаржы қаржылық қызметтерге қол жетімділікті кеңейтуге ықпал етеді, бұл өз кезегінде көлеңкелі экономиканы басқаруға көмектесетіндіктен, көлеңкелі экономика мен цифрлы қаржы арасында кейбір қатынастар орнатуға болады.

Техникалық прогрестің ықпалынан қаржы секторындағы жаһандану қаржы секторының дамуына және экономикалық өсуге оң әсерін тигізіп қана қоймай, теріс салдарларды тудырды. Шекаралық шектеусіз интеграцияланған қаржылық қызметтердің эволюциясы қаржы секторының тұрақсыздығын тудырды. Жаһандану және өзара байланыстылық қаржы секторының тұрақсыздығын бір елден екінші елге ауыстыруға көмектеседі. Бір жағынан, қаржы секторын дамытуға ықпал ететін цифрлық қаржы жүйелі

тәуекелдердің пайда болуы үшін мүмкіндіктер жасайды. Цифрлық қаржы қаржылық интеграция процесін тездетуге көмектеседі, бірақ олар кейбір қауіптермен де байланысты. Мысалы, несиенің оңай қол жетімділігі проблемалық несиелердің көбеюіне ықпал етеді, ал FinTech-ті шамадан тыс пайдалану деректерді ұрлау, төлем жүйелеріндегі ақаулар және т. б. сияқты сандық тәуекелдерді арттырады. Уақтылы және қатаң реттеу тетіктерінің болмауы, әсіресе дамушы елдерде, жүйелі тәуекелді күшейтеді.

Экономикасы дамып келе жатқан елдерде мобильді ақшамен және банкоматтармен операцияларды шамадан тыс пайдалану проблемалық несиелер үлесінің және банктік несиелердің депозиттерге қатынасының артуы қаржы секторының тұрақсыздығына алып келеді. Мобильді және интернет-транзакцияларды кеңінен қолдану адамдардың шығындарын арттырады. Шығындар қажеттілігін қанағаттандыру үшін жеке тұлғалар банк несиелеріне жүгінеді. Несиенің шамадан тыс қол жетімділігі дамушы елдердегі проблемалық несиелер портфеліне қысым жасайды. Алайда, оң жағынан қарастырсақ, цифрландырудың қаржы секторының тұрақсыздығына әсері шамалы, өйткені басқа детерминанттар қаржы секторының тұрақсыздығына тым көп ықпал етеді. Жақсы және жетілдірілген технологиялық инфрақұрылым белгілі бір дәрежеде қаржылық алаяқтықты бақылауға көмектеседі. Осылайша, осы фактілерге сүйене отырып, цифрландыру бастапқыда қаржы секторының тұрақсыздығына ықпал етсе де, ұзақ мерзімді перспективада дамушы елдер арасында қаржылық технологиялар саласындағы инновациялар мен технологияларды жақсартуға негізделген қаржы секторының неғұрлым тұрақты ортасын қалыптастыруға болады деп қорытынды жасай аламыз [4].

Қорытындылай келе, қаржылық технологиялар саласындағы банктік реттеу мен инновацияға бірнеше әсер етеді.

Біріншіден, Директивті органдар дамушы елдердегі банктік қызметтерді цифрландыруды ынталандыруы керек. Дамушы елдер дамыған елдермен бәсекеге түсу үшін тиісті ресурстар мен кірісті қажет етеді, ал Цифрландыру бұл ресурстарды инклюзивті өсу мен бейресми экономиканы қысқарту арқылы пайдалануға көмектеседі.

Екіншіден, дамушы елдер қауіпсіз және тұрақты цифрлық инфрақұрылымды құруға көбірек қаражат салуы керек, өйткені тұрақсыз және қауіпті цифрлық платформалар қаржылық тәуекелдер мен алаяқтықты арттырады. Директивалық органдар қаржылық технологиялар саласындағы инновациялар есебінен проблемалық кредиттерді қысқарту мүмкіндігін де қарастыруы тиіс. Жұмыс істемейтін кредиттер мен қаржылық тәуекелдерді бақылау үшін реттеу мен қадағалаудың мықты жүйесі талап етіледі. Директивті органдар жеке тұлғаларға, бизнеске және үй шаруашылығына арналған цифрлық банктік қызметтерді ынталандыруы керек.

Әдебиет:

1. Assessing the Role of Digital Finance on Shadow Economy and Financial Instability: An Empirical Analysis of Selected South Asian Countries [Assessing the Role of Digital Finance on Shadow Economy and Financial Instability: An Empirical Analysis of Selected South Asian Countries \(ssrn.com\)](#)
2. Более 700 млрд тенге составили дополнительные поступления в бюджет в 2020 году https://www.inform.kz/ru/bole-700-mlrd-tenge-sostavili-dopolnitelnye-postupleniya-v-byudzhet-v-2020-godu_a3801098
3. Насколько снизилась теневая экономика в Казахстане https://www.inform.kz/ru/naskol-ko-snizilas-tenevaya-ekonomika-v-kazahstane_a3748739
4. Справка о мерах по сокращению теневой экономики <https://atameken.kz/uploads/content/files/%D0%A1%D0%BF%D1%80%D0%B0%D>